

УДК 330.14:005.72

І. В. Бриль,

*молодший науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості
НАН України, м. Донецьк*

СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Управління інтелектуальним капіталом підприємства здійснюється за допомогою методів оцінки інтелектуального капіталу. На даний момент розроблено десятки методів оцінки ринкової вартості інтелектуального капіталу на рівні підприємства.

Питанням оцінки інтелектуального капіталу приділяють увагу у своїх дослідженнях такі відомі закордонні – К. Е. Sveiby, N. Bontis, A. Pulic; російські – С. М. Климов, А. Н. Козирев, Л. І. Лукічева, В. П. Багов; вітчизняні – О. Ф. Морозов, В. М. Антонюк та інші вчені й дослідники [1–9]. Але слід відзначити, що специфічний характер окремих елементів інтелектуального капіталу (ІК) ускладнює розробку єдиного, універсального методу оцінки. У той же час різноманіття методичних підходів відображає різні уявлення їх авторів про сутність ІК, його основні структурні компоненти та основні цілі проведення оцінки вартості ІК.

Інтелектуальний капітал стає важливим фактором визначення вартості підприємства,

ключовим ресурсом розвитку та підвищення капіталізації підприємства. Отже, актуальним є визначення причин оцінки інтелектуального капіталу, дослідження питань оцінки й виміру інтелектуального капіталу на підприємстві за допомогою розробленої автором та запропонованої статистичної форми звітності з інтелектуального капіталу.

Мета роботи – обґрунтування методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства, розробка пропозицій щодо форм звітності з інтелектуального капіталу підприємства.

Більшість дослідників схиляється до того, що вартісна модель ІК, як вираження інтелектуальних переваг компанії, має наступний вигляд:

$$V_{IC} = V_C - (V_A - V_{IA}), \quad (1)$$

де V_{IC} – вартість ІК;
 V_C – ринкова вартість компанії;
 V_A – підсумок балансу;
 V_{IA} – вартість нематеріальних активів у складі балансової вартості [6, с. 432].

© І. В. Бриль, 2010

Проблеми управління виробництвом

Використовуючи дані річних звітів ТОВ «Вуглересурс» ш. Тера (м. Торез Донецької області), вартість ІК підприємства складає (табл. 1):

Таблиця 1. Вартість ІК підприємств

№ з/п	Підприємство	Роки				Зміна ринкової капіталізації, %
		2005	2006	2007	2008	2008 р. по відношенню до 2005 р.
1	ТОВ «Вуглересурс» ш. Тера	15996,4 тис. грн	21483,5 тис. грн	18628,4 тис. грн	20139,0 тис. грн	125,9

Із даних табл. 1 видно, що у 2005 р., коли підприємство тільки починало свою діяльність, вартість ІК складала 15996,4 тис. грн. Протягом чотирьох років діяльності даний показник змінювався і у 2008 р. досяг 20139 тис. грн, що говорить про надбання підприємством додаткової цінності – вартість знань, вмінь, навиків

його робітників, налагоджених партнерських зв'язків, розвитку корпоративної культури, закріплення іміджу підприємства, що в купі говорить про підвищення рівня його капіталізації. Інші підприємства України у 2007–2009 рр. мали як підвищення рівня капіталізації, так і його падіння (табл. 2) [10].

Таблиця 2. Капіталізація українських підприємств (2007–2009 рр.)

Компанія	2007 р. (на 14.04)	2008 р. (на 30.11)	2009 р. (на 22.04)	Зміна ринкової капіталізації, %	
	Ринкова капіталізація, млн дол.	Ринкова капіталізація, млн дол.	Ринкова капіталізація, млн дол.	2009 р. відносно до 2007 р.	2009 р. відносно до 2008 р.
1	2	3	4	5	6
Азовсталь	1674,94	972,07	684,26	40,85	70,39
Алчевський металургійний комбінат	672,4	297,92	280,59	41,73	94,18
Вугільна компанія «Шахта «Красноармійська-Західна № 1»	459,96	307,66	194,55	42,30	63,24
Дніпроенерго	1115,3	391,33	373,32	33,47	95,40
Донбасенерго	436,19	119,38	85,39	19,58	71,53
Єнакіївський металургійний комбінат	133,76	83,38	117,52	87,86	140,95
Західенерго	1040,86	798,91	554,74	53,30	69,44
Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод	1459,86	96,23	696,81	47,73	724,11
Концерн Стирол	411,01	144,46	86,69	21,09	60,01
Крюківський вагонобудівний завод	5,3	4,03	147,24	2778,11	3653,6
Луганськтепловоз	111,14	108,15	75,51	67,94	69,82
Маріупольський завод важкого машинобудування	170,37	51,34	36,72	21,55	71,52
Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча	2355,23	583,8	576,08	24,46	98,68
Мостобуд	67,14	47,06	30,87	45,98	65,60
Мотор-Січ	232,6	90,82	110,89	47,64	122,10
Райффайзен Банк Аваль	3632,56	1063,08	489,98	13,49	46,09
Сумське машинобудівне НВО ім. Фрунзе	384,35	219,49	209,72	54,57	95,55
Укрнафта	3782,35	1153,01	806,04	21,31	69,91
Укрсоцбанк	2255,08	48,59	21,21	0,94	43,65
Укртелеком	3814,08	1248,81	816,26	21,40	65,36
Центренерго	1055,42	364,62	260,83	24,71	71,54
Ясинівський коксохімічний завод	120,51	67,46	45,37	37,65	67,26

Із даних табл. 2 видно, що у 2008–2009 рр. відбулося суттєве зниження ринкової вартості вітчизняних підприємств (за винятком таких підприємств, як Мотор-Січ, Крюківський вагонобудівний завод, Інтерпайп

Нижньодніпровський трубопрокатний завод, Єнакіївський металургійний комбінат, на яких у 2009 р. в порівнянні з 2008 р. відбулося деяке збільшення ринкової вартості). Таке зниження можна пояснити всесвітньою економічною

кризою, якій притаманні економічний спад, нестабільність валютного курсу, знецінення гривні та кризовий стан всієї фінансової системи країни, а також недосконалість методів оцінки рівня капіталізації підприємств.

Логічним стає питання можливості, тлумачення та розуміння необхідності оцінки ІК. До основних причин необхідності оцінки ІК можна віднести (рис. 1):

необхідність формулювання стратегії підприємства;

оцінка виконання стратегії;

прийняття рішення з приводу диверсифікації й розширення;

розрахунок винагород творцям інтелектуальних активів (ІА);

інформування зовнішніх зацікавлених осіб про ринкову вартість підприємства.

Велика кількість підходів до оцінки інтелектуального капіталу говорить про достатню складність і обмеженість можливості використання традиційних методів для оцінки їх нема-

Рис. 1. Причини необхідності оцінки інтелектуального капіталу підприємств

теріальних сутностей. У зв'язку з цим виникає необхідність їх угруповань і типологізації, виділення у різноманітних методичних підходах загальних ознак.

Дослідниками ІК було запропоновано розділити методи і виділити чотири групи методів оцінки ІК (табл. 3) [5], а саме:

Таблиця 3. Угруповання методів оцінки ІК підприємств

№ з/п	Найменування групи методів	Характеристика групи методів
1	Методи прямого вимірювання (Direct Intellectual Capital methods – DIC)	Основані на безпосередній грошовій оцінці різних складових ІК
2	Методи ринкової капіталізації (Market Capitalization methods – MCM)	Оцінюють різницю між ринковою вартістю і балансовою вартістю активів
3	Методи віддачі на активи (Return on Assets methods – ROA)	Різниця між середньогалузевою рентабельністю активів і рентабельністю підприємства є додаткова ефективність, яку генерує ІК
4	Методи підрахунку балів (Scorecard methods – SC)	Оцінюють різноманітні індекси та індикатори, які, впливають на розмір ІК. Оцінка у грошовій формі не здійснюється

Методи типів ROA і MCM, що пропонують грошові оцінки, корисні при злитті компаній, в ситуаціях купівлі-продажу бізнесу. Вони можуть використовуватися для порівняння підприємств у межах однієї галузі, а також для відображення фінансової вартості нематеріальних активів. Недоліки полягають у тому, що вони не можуть бути використані для некомерційних підприємств, внутрішніх відділів і організацій суспільного сектора.

Переваги DIC і SC методів полягають у тому, що їх застосовують на будь-якому рівні підприємства, організації. Ці методи корисні також для некомерційних організацій, внутрішніх відділів і організацій суспільного сектора. Недоліки: індикатори повинні налаштуватися для кожного підприємства і певної мети; ці методи є новими і нелегко приймаються суспільством і керівниками, які звикли розглядати все з фінансового боку [11].

Викладена типологія отримала широке розповсюдження завдяки достатній прозорості та

можливості аналізувати практично всі розроблені моделі оцінки ІК й порівнювати різні методологічні підходи.

Для підприємств промисловості України найбільш адаптовані DIC та MCM методи оцінки інтелектуального капіталу.

Особливу увагу заслуговує модель Scandia Navigator. Scandia – шведська страхова фінансова група. Компанія почала публікувати доповнення до річного фінансового звіту під назвою «Visualizing Intellectual Capital in Scandia» у 1994 р. і продовжувала його публікувати до 2003 р. В останніх річних звітах є спеціальний розділ, присвячений людському капіталу.

У Scandia Navigator виділяється п'ять центральних галузей: фінансова, клієнтська, процесна, оновлення і розвитку, людський капітал. Кожна відповідає елементу ІК. Людський капітал стоїть у центрі навігатора, що відображає його ключову роль в організації [6, с. 446] (табл. 4).

Проблеми управління виробництвом

Таблиця 4. Основні показники Scandia

Фінанси	Дохід / кіл-ть співробітників (\$) Дохід від нових покупців / дохід (%) Прибуток від нових операцій (\$)
Клієнти	Витрачено днів на відвідування покупців (дні) Співвідношення проданих контрактів до закритих контрактів (\$) Отримано покупців / Втрачено покупців (%)
Процеси	ПК / кіл-ть співробітників (шт. / людей) ІТ-місткість – потужність процесорів (тактова частота) Час обробки (часи)
Оновлення та розвиток	Індекс задоволення співробітників (%) Витрати на навчання / адміністративні витрати (%) Середній вік патентів (роки)
Люди	Число менеджерів із високим рівнем освіти (людей) Плинність кадрів (%)

Основні показники, які використано у діяльності компанією Scandia при розрахунку Navigator і наведено в табл. 4, складають основу розробки форми звітності з інтелектуального капіталу підприємств (табл. 5).

Більшість компаній в якості основного параметру успіху називають фінансовий ка-

пітал, але Scandia розглядає людський капітал як рушійну силу інновацій, фінансовий капітал – це кінцевий результат. У період 1991–1998 рр. такий підхід до оцінки розвитку дозволив добитися того, що валовий прибуток компанії підвищився з 300 млн дол. до 16 млрд дол. (у 1998 р.).

Таблиця 5. Проект форми звітності з ІК підприємств (піврічна, річна).
Звіт з інтелектуального капіталу підприємства

Сфера використання ІК	ПОКАЗНИКИ		
ФІНАНСИ	Дохід / кількість співробітників	Дохід від нових покупців / дохід	Прибуток від нових операцій по договорах
	(тис. грн)	(%)	(тис. грн)
КЛІЄНТИ	Витрачено днів на відвідування покупців	Продані контракти / загальний обсяг продукції	Отримано покупців / витрачено покупців
	(дні)	(тис. грн)	(%)
КОНКУРЕНТИ	Кількість недоукладених договорів		Втрачені прибутки по незаключених договорах
	(шт.)		(тис. грн)
ТЕХНОЛОГІЇ	ПК/кількість співробітників	ІТ-місткість – потужність процесорів	Час обробки інформації
	(шт./людей)	(тактова частота)	(часи)
ООНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	Індекс задоволення співробітників	Витрати на навчання / адміністративні витрати	Середній вік патентів
	(%)	(%)	(місяці, роки)
ЛЮДИ	Число співробітників з високим рівнем освіти	Текучість кадрів прийняті / звільнені	Прийнятність нововведень методом опитувань
	(люд.)	(%)	(%)
КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА	Умови праці (бальна шкала 1...5)	Кількість корпоративних заходів за звітний період	Витрати по корпоративних заходах
	бали	(шт.)	(тис. грн)

До Scandia Navigator входять 91 нових ІК-індикаторів та 73 традиційних, які включають абсолютні, грошові показники і навіть результати опитувань.

Висновки. Розглянуто вартісну модель ІК як вираження інтелектуальних переваг компанії і проведена її адаптація на прикладі реального промислового підприємства України.

Виділені причини оцінки ІК, розуміння яких призведе до більш точних результатів із визначення, накопичення та управління ІК на підприємстві, серед яких:

- необхідність формування й оцінка виконання стратегії;
- прийняття рішення із приводу розширення виробництва;
- матеріальне заохочення;

інформування зацікавлених осіб щодо ринкової вартості підприємства.

При розгляданні методів виявлено, що усі найбільш відомі методи можна поділити на чотири групи: DІС, МСМ, RОА, SС – методи, серед яких, на думку автора, дослідження DІС та МСМ є методами найбільш адаптованими для оцінки ІК підприємств промисловості України.

Запропоновано форму звітності, що рекомендується до використання в податковому та бухгалтерському обліку на підприємствах.

Література

1. Sveiby K.-E. Intellectual Capital and Knowledge Management, 1998. – Режим доступу : <http://www.sveiby.com.au/IntangAss/denosynl.htm>.
2. Bontis N. Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital / N. Bontis // International Journal of Management Reviews 2001; 3(1):41–60.
3. Pulic A. Measuring the performance of intellectual potential in knowledge economy, 1998.
4. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества / С. М. Климов. – СПб. : ИВЭСЭП: Знание, 2002. – 199 с.
5. Козырев А. Н. Интеллектуальный капитал: новая парадигма оценки бизнеса и нематериальных активов / А. Н. Козырев // Аналитический вестник ВНТИЦ. – 2001. – № 1. – С. 3–10.
6. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом / Л. И. Лукичева. – М. : Омега-Л, 2007. – 551 с.
7. Багов В. П. Управление интеллектуальным капиталом / В. П. Багов, Е. Н. Селезнев, В. С. Ступаков. – М. : Камерон, 2006. – 244 с.
8. Морозов О. Ф. Ціна думки – інтелектуальний капітал : монографія / О. Ф. Морозов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 352 с.
9. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / В. П. Антонюк ; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 348 с.
10. Капитализация украинских предприятий. – Режим доступа : <http://www.kinto.com/research/marketupdate/kliquid/mcap.html>.
11. Методы исследования интеллектуального капитала. – Режим доступа : <http://www.koism.rags.ru/publ/articles/27.php>.

Надійшла до редакції 28.01.2010 р.